

JAN FAYE · DAVID BUDTZ PEDERSEN (RED.)

HVORDAN STYRES VIDENS- SAMFUNDET?

DEMOKRATI, LEDELSE OG ORGANISERING

Nyt fra
samfunds
videnskaberne

Jan Faye og David Budtz Pedersen
Redaktører

Hvordan styres videnssamfundet?

Demokrati, ledelse og organisering

Nyt fra Samfundsvidenskaberne

Jan Faye og David Budtz Pedersen, redaktører

Hvordan styres videnssamfundet?

Demokrati, ledelse og organisering

1. udgave 2012

© Nyt fra Samfundsvidenskaberne 2012

Grafisk tilrettelæggelse: SL grafik

Tryk: Narayana Press, Gylling

Omslag: Klahr | Grafisk Design

Trykt bog ISBN: 978-87-7683-026-7

E-bog ISBN: 978-87-7683-120-2

Nyt fra Samfundsvidenskaberne

Rosenørns Allé 9

1970 Frederiksberg C

Tlf: 3815 3880

Fax: 3535 7822

slforlagene@samfundslitteratur.dk

www.nfsv.dk

Alle rettigheder forbeholdes.

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med COPY-DAN, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Undtaget herfra er korte uddrag til anmeldelse.

Indhold

FORORD	9
INDLEDNING	11
Videnssamfundets dilemmaer <i>Jan Faye og David Budtz Pedersen</i>	
 <i>Del I · Forholdet mellem videnskab og demokrati</i>	
KAPITEL 1	35
Videnskab og samfund <i>Jan Faye</i>	
KAPITEL 2	55
Videnspolitik mellem kontrol og kritisk diskussion <i>Gitte Meyer</i>	
KAPITEL 3	75
Videnskabens særlige rolle i det liberale demokrati <i>Klemens Kappel</i>	
KAPITEL 4	97
Er socialkonstruktivismen særlig demokratisk? <i>Finn Collin</i>	
KAPITEL 5	123
Forskningskommunikation mellem formidling, markedsføring og politik <i>Maja Horst</i>	

Del II · Ledelse af offentlige vidensinstitutioner

KAPITEL 6	149
Er videnspolitik godt for videnskaben? <i>Claus Emmeche</i>	
KAPITEL 7	181
Nyliberalisme, universiteter og den akademiske frihed <i>Mogens Øve Madsen</i>	
KAPITEL 8	205
Samfundsvidenskaber under ny videnspolitik <i>Heine Andersen</i>	
KAPITEL 9	237
Magt og management på universiteterne <i>Jørgen Grønnegård Christensen</i>	
KAPITEL 10	263
Danske universiteter – virksomheder i statens koncern? <i>Susan Wright</i>	

Del III · Organisering og internationalisering af universitetet og forskning

KAPITEL 11	285
Universiteter i en brydningstid: Bologna, Lissabon og den danske andedam <i>Hanne Foss Hansen</i>	
KAPITEL 12	303
Forskningsfrihed gennem ansvarliggørelse? <i>Henrik Stampe Lund</i>	
KAPITEL 13	325
Danmark og Europa som vidensbaserede økonomier <i>Jens Degett</i>	

KAPITEL 14.	337
Betydningen af bibliometriske indikatorer	
<i>Peter Dahler-Larsen</i>	
KAPITEL 15	359
Giver aktivistisk forskningspolitik mening?	
<i>Christian Bjørnskov</i>	
KAPITEL 16.	373
Viden som privat eller offentligt gode	
<i>David Budtz Pedersen</i>	

Forord

Hvordan styres videnssamfundet? handler om, hvilken rolle styring og politik har fået i organiseringen af samfundets universiteter og vidensinstitutioner. Bogen fokuserer på de farer, der lurar, når styring bliver til overstyring, og når forskningsledelse bliver til talgymnastik, evaluering og dokumentation, der tager tid fra de egentlige aktiviteter: forskning, innovation og undervisning.

Det har været både opmuntrende og nedslående at samle denne bog. Opmuntrende, fordi så mange eksperter har bidraget til en tydelig optegning af de udfordringer og dilemmaer, der findes i samfundets videnspolitik. Nedslående, fordi de mange analyser og kapitler viser, hvordan velmenende politikere har indført en ny ledelses- og organisationskultur ved danske universiteter, der minder om private servicevirksomheder med klare bundlinjer, strategisk ledelse og mål for produktivitet.

Hvordan vi vælger at konfigurere videnssamfundet og organisere de offentlige universiteter og vidensinstitutioner, har stor betydning for, hvilken fremtid vi går i møde. Forsknings- og uddannelsespolitik er med overgangen fra "industri-samfundet" til "videnssamfundet" rykket fra en perifer til en central rolle i det politiske liv. Danmark bruger i dag over tre procent af bruttonationalproduktet på forskning og udvikling. Fremtidens vækst og velfærd afhænger af samfundets evne til at skabe viden – og omsætte viden til værdi for borgere, institutioner og virksomheder.

Hvilke metoder, ledelsesredskaber og styringsformer, der er bedst til dette formål, er i vidt omfang uklart. Med udviklingen af videnssamfundet har politikere, eksperter, embedsmænd og ledere anvendt det forhåndenværende søms princip: de har anvendt de ledelses- og styringsredskaber, der gav succes i industrisamfundet. Spørgsmålet, som denne bog undersøger, er, om det er særligt fremsynet. Måget taler for, at vidensproduktion i stedet kræver en ny, refleksiv og tillidsbaseret organisations- og ledelsespolitik. Det vil sige en videnspolitik på vidensproduktionsens egne præmisser og med en forståelse af videnskabens og innovationsmiljøernes indre dynamik. Målet er at skabe vækst, demokrati og udvikling på lang sigt. Midlerne må tilrettelægges, så vi opnår de bedste resultater og undgår utilsigtede effekter.

Bogen er den første samlede danske fremstilling af videnssamfundets forskelli-

ge udfordringer og aspekter. Hermed råder bogen bod på et manglende og ofte underbelyst emne i den samfundsvidenskabelige forskning, nemlig spørgsmålet om hvad der sker, når det centrale omdrejningspunkt i politologi, økonomi, sociologi, antropologi og filosofi bliver styring og brug af viden. Hvad kendetegner styring, organisation og demokrati i et samfund, der baserer sig på viden? Er der særlige forhold, vi skal tage hensyn til, når det drejer sig om at organisere de skrøbelige og løst koblede processer, der fører til sand og pålidelig viden af højeste kvalitet?

Bogen er oplagt til brug i undervisning i videnskabsteori, statskundskab, pædagogik samt sociologi og har med dens tværfaglige spændvidde relevans inden for mange forskellige samfundsvidenskaber. Endeligt henvender den sig til alle med nysgerrighed efter at få et indblik i de nyeste tendenser i det danske og europæiske videnssamfund og sammenhængen mellem videnspolitik og vidensinstitutioner, der spiller en stor rolle i den offentlige debat.

Vi vil gerne takke de mange bidragydere for deres kapitler og for ihærdigt at have arbejdet sammen med os om at skabe dette fælles projekt, der forhåbentlig markerer et nyt skridt i debatten om videnssamfundet. Særligt vil vi gerne takke forlagschef Birgit Vrå for et godt samarbejde og projektkoordinator Hanne Thorning Ipsen for mange konstruktive forslag i redaktionsprocessen. Vi takker Jørgen Frode Bakka og en anonym bedømmer for mange gode kommentarer og anbefalinger til teksten.

*Jan Faye & David Budtz Pedersen
København, februar 2012.*

INDLEDNING

Videnssamfundets dilemmaer

Jan Faye og David Budtz Pedersen

Forskellige betegnelser er blevet brugt i forsøget på at karakterisere den aktuelle samfundsform. Blandt de mest anerkendte er det "post-industrielle samfund" (Bell 1973), "risikosamfundet" (Beck 1991), "netværkssamfundet" (Castells 2000), "informationssamfundet" (Drucker 1993) og "videnssamfundet" (Stehr 1994). Blandt disse betegnelser er videnssamfundet det begreb, der har fået størst gennemslagskraft. Videnssamfundet karakteriserer den opfattelse, at samfund og økonomi ikke længere primært er baseret på industriel produktion, men på produktion af viden, innovation og uddannelse som grundlag for økonomisk vækst og som udgangspunkt for løsningen af samfundets udfordringer. Det ligger ikke i denne overordnede karakteristik, at videnskabelig viden er den eneste type viden, der er vigtig for samfundet. Men forskning og forskningsbaserede teknologi og uddannelse har en afgørende betydning som forudsætning for viden på andre områder.

Overgangen fra industrisamfundet til videnssamfundet er ikke produktet af entydige faktorer. Nogle samfundsforskere opfatter videnssamfundet som den mere eller mindre direkte følge af den tiltagende vidensbaseret økonomi samt den stadigt mere avancerede arbejdsdeling. Andre ser videnssamfundet som en politisk konstruktion, der er baseret på en diskurs om globalisering og international konkurrence. Man kan ligefrem tale om en kamp om definitioner, hvor forskellige institutioner og aktører hver for sig har forsøgt at definere videnssamfundet ud fra deres egne interesser og synspunkter – lige fra OECD og EU-Kommissionen til nationale regeringer og organisationer. I beskrivelsen af videnssamfundet mangler der imidlertid et svar på det afgørende spørgsmål: *hvordan styres videnssamfundet?* Når samfundets velstand og udvikling er afhængigt af dets evne til at producere og anvende viden, er det centralt at forstå, hvilke redskaber, lovgivning og ledelsesmodeller der bedst understøtter denne udvikling. Kalder videnssamfundet på mere strategisk ledelse, klarere organisering, større kontrol og mere detaljeret evaluering? Eller fører videnssamfundet tværtimod til et opgør med industrisamfundets ledelses- og organisationsformer, netop fordi viden er blevet den basale immaterielle ressource? Hvis ikke industrisamfundets ledel-

ses- og organisationsformer er velegnede som styringsredskaber i vidensbaserede institutioner, hvilke typer af styring og ledelse er så relevante?

I denne bog ser vi nærmere på disse spørgsmål og de konsekvenser, de har for udformningen af samfundets videnspolitik. Bogen handler om, hvordan vi skal forstå og bestemme videnssamfundet, og hvilke typer af ledelse, styring og organisering der iværksættes i offentlige vidensinstitutioner og universiteter. Bogen handler først og fremmest om de reformer og strategier, der er sket i den offentlige vidensproduktion, dvs. i forbindelse med den viden, der skabes ved universiteter og statslige forskningsinstitutioner.

For at give et nuanceret billede af den igangværende udvikling er bogen bygget op omkring bidrag fra forskellige forskere inden for forskellige fagområder. Tesen er, at analysen af samfundets videnspolitik må være tværdisciplinær, fleksibel og heterogent organiseret, netop fordi samfundet er kendetegnet ved et sæt af tværgående institutionelle og politiske tendenser. Med titlen "Hvordan styres videnssamfundet?" er det hensigten at gøre opmærksom på, at bogen både har et *deskriptivt* og et *normativt* anliggende. Bogen består dels af kapitler, der analyserer og adresserer den empiriske udvikling inden for universitets-, forsknings- og teknologipolitikken; dels af en række kapitler, der har en normativ og videnskabsteoretisk karakter.

Hvad er videnspolitik?

Formålet med resten af denne indledning er at afklare to spørgsmål. For det første, hvordan videnssamfundet og videnspolitikken historisk har udviklet sig, og for det andet, hvad vi mener, er de mest centrale spørgsmål og dilemmaer, som videnssamfundet står over for. Indledningen har til formål at sætte rammen for de følgende kapitler, der behandler konkrete spørgsmål om politik, ledelse, styring, formidling, evaluering og vidensøkonomi.

For tyve-tredive år siden var der ikke mange, der skænkede videns-, uddannelses- og forskningspolitik megen opmærksomhed. I virkeligheden fandtes videnspolitik knapt nok på det politiske landkort. Forskningsbaseret viden var i hovedtræk overladt til sig selv som noget, der blev produceret i relativ ubemærkethed på universiteter og andre læreranstalter, sektorforskningsinstitutioner og et mindre antal højteknologiske virksomheder. Herfra spredte den videnskabelige viden sig ud i samfundet til gavn og inspiration for dem, der havde brug for den.

Starten på en egentlig videnspolitik i Danmark bestod i oprettelsen af det Teknisk-Videnskabelige Forskningsråd i 1946. Politikerne havde opdaget, hvilket afgørende bidrag mobiliseringen af forskningen havde ydet i forbindelse med udfaldet af Anden Verdenskrig. Atombomberne over Hiroshima og Nagasaki betød ikke